

Klaus Misgeld

Den nordiska arbetarrörelsens fredsmanifest 1951

Ett fredsdokument från Koreakrigets dagar*

I sin översikt "Sverige och det kalla kriget. Ett försummat forskningsområdes struktur" understryker Wilhelm Agrell att en av de mera intressanta forskningsuppgifterna är att undersöka det kalla krigets verkningar på det "nordiska området i samband med konkreta händelser och konflikter".¹ Tillkomsten, innehållet av och reaktionen på den Nordiska arbetarrörelsens fredsmanifest, som publicerades den 26 januari 1951², är ett sådant exempel, på det kalla krigets, eller bättre, det heta krigets i Korea verkningar på nordiskt område, i det fallet speciellt den nordiska arbetarrörelsen.

Samtidigt kan manifestet ses som uttryck för en stämning, som länge hade härskat inom den nordiska socialdemokratin, men som sås accelererade 1950/1951. Och så är det slutligen ett uttryck för den politik med flera bottnar som den svenska socialdemokratiska partiledningen tvingades föra i förhållande till de stora internationella frågorna under efterkrigstiden.³

Dokumentet och diskussionen som jag kommer att presentera och analysera är därutöver kanske inte utan intresse med tanke på det nya "kalla kriget" och den nuvarande fredsdebatten både i och utanför Sverige. Det är både likheter och olikheter mellan 50- och 80-talen, som kan vara värda att uppmärksammas, även om jag här inte kan utveckla dem närmare. Utan explicit gäller det här två frågeställningar, som skall belysas utifrån det valda fallet

- den nordiska och den svenska socialdemokratins inställning och agerande under det kalla krigets kallaste dagar;
- olikheten mellan de två roller som ett socialdemokratiskt regeringsparti får spela, nämligen som parti med internationella, internationell-ideologiska förpliktelser, och som parti som bär upp regeringen, med ansvar för i första hand det egna landet och det egna folket.

Den sistnämnda punkten skall förtydligas. Man kan tala om ett genomgående drag som präglade den politiska Internationalens (SILO, COMISCO, SI) debatter efter 1948, nämligen att majoriteten av Europas ännu självständiga socialistiska och socialdemokratiska partier begärde, att 'Internationalismen' skulle förutom att ta sig uttryck i gemensamma bekän-

* Manuskriptet har lästs av prof Sven A Nilsson och prof Rolf Torstendahl. Jag tackar dem för värdefulla påpekanden.

nelser till en socialistisk ideologi, till frihet och demokrati, också leda till ett ökat samarbete, politiskt, ekonomiskt, men även militärt, och detta framförallt i Västeuropa. Vissa drag i denna diskussion påminde om situationen före kriget. Då som nu utövades tryck på det svenska partiet, men med den skillnaden, att SAP nu står mycket mera ensamt än före kriget. Av de övriga 'neutrala' partierna i Europa var partierna i Finland och Österrike kringskurna i sin handlingsfrihet, och Schweiz spelade som alltid en speciell roll.

Dessa förväntningar aktualiserades ständigt på nytt vid möten med de övriga partierna, efter att försöken att hålla kvar de mellan- och östeuropeiska socialisterna inom det internationella samarbetet hade misslyckats, definitivt 1948. Följande år splittrades även Fackföreningsinternationalen. Blockpolitiken tog över, även i Norden. Den svenska socialdemokratin såg sig allt oftare indragen i en diskussion där den avkrävdes solidaritet av och inom en organisation som alltmera förde en västeuropeisk och atlantpaksorienterad politik. Att man i Sverige inte betraktade den alliansfria politiken som ett moraliskt eller ideologiskt ställningstagande, utan som den politik som var mest lämplig att garantera Sveriges och kringliggande områdens säkerhet och att hålla Sverige utanför stormaktskonflikter, accepterades inte alltid av den internationella socialdemokratin, med ett viktigt undantag: Västtysklands SPD.

Fredsmanifestet skall ses i detta sammanhang. Det var ett nordiskt manifest. Men på grund av skillnaderna i den utrikespolitiska orienteringen i de olika nordiska länderna, borde det ha betraktats med olika ögon i de olika länderna.

Listan över den i detta sammanhang relevanta litteraturen är inte särskilt lång. Opinionsläget i Sverige under Koreakriget har undersökts av Barry Holmström⁴; den mest kända redovisningen av debatten kring den s k Tredje ståndpunkten är T Forsers och A Tjäders bok med samma titel.⁵ Eli Håstad har beskrivit Sveriges roll i Förenta nationerna, bl a när det gäller bedömningen av den Kinesiska folkrepubliken engagemang i Koreakriget.⁶ Östen Undén har publicerat flera skrifter av snarast officiell karaktär.⁷ Som personliga inlägg är Tage Erlanders dag- och minnesbok 1949–1955,⁸ och i viss mån Per Anders Fogelströms Kampen om fred, som utkom 1971,⁹ viktiga. – Källmaterialet som har använts i den följande framställningen finns framförallt i SAPs, LOs och den Socialdemokratiska riksdagsgruppens arkiv. Det har tidigare använts mycket sällan när det gäller internationella frågeställningar.

Tage Erlander omnämner det nordiska manifestet i sin bok på några få rader. Förklaringen till varför han inte vill uppehålla sig vid detta och den efterföljande kampanjen, som ju ändå på sin tid drevs med hela den tyngd som den svenska arbetarrörelsen är mäktig, vill jag återkomma till. Men rent allmänt kan redan här sägas att man inom den svenska socialdemokratin väl inte var särskilt nöjd med manifestets innehåll och karaktär. Men

även för övrigt har manifestet blivit bortglömt. Holmström omnämner det däremot, något vid sidan om.¹⁰

Bakgrund

För att kunna teckna något av bakgrunden, nämligen vissa aspekter av den utrikespolitiska debatten i Sverige vintern 1950–51, skall jag bortse från kronologin. Manifestet hade formulerats innan diskussionen om Sveriges roll inom FN kulminerade, men manifestets formuleringar skall ses just i detta sammanhang.

Koreakrigets utbrott i slutet av juni 1950 hade bidragit till att även Sverige berördes mera än förut av öst-väst-konflikten, åtminstone så till vida att en allt starkare antikommunism frodades, även inom socialdemokratin och fackföreningsrörelsen. Bakom Nordkorea såg man Sovjetunionen och den internationella kommunismen agera. Dessa stämningar underblåstes när sk frivilliga ur Folkrepubliken Kinas armé ingrep i kriget och FN-trupperna, i praktiken mest US-förband, trycktes tillbaka. Samtidigt som den antikommunistiska opinionen växte, fick den svenska regeringen också försvara sina neutralitetspolitiska positioner mot vissa tidningar, främst DN, och mot folk- och högerpartiets försök att argumentera för en mera provästlig hållning. Även om man sade sig vara eniga om den alliansfria utrikespolitiken som grundlinje, förvirrade folkpartiledaren Bertil Ohlins formulering om en ”västorienterad” alliansfrihet och Sveriges medverkan i ”FN-blocket”, som uppenbarligen skulle ena kommuniststaternas motståndare.¹¹

Debatterna kretsade efter årsskiftet 1950/51 speciellt kring en fråga, nämligen det i anslutning till den sk Achesonplanen (resolution ”Uniting for Peace” 3 nov 1950) av Förenta Staterna i januari 1951 ställda och då redan väntade kravet, att FN:s generalförsamling skulle brännmärka Kina som aggressor. Ett sådant fördömande kunde medföra krav på sanktioner mot Kina, men detta sistnämnda krav avvisades av en enig riksdag. Följaktligen var regeringen av den uppfattningen, att Sverige borde lägga ner sin röst när Kina på detta sätt skulle betecknas som aggressor, även om man i sak bedömde Kinas aktion som angrepp och fast den egna FN-delegationen, som leddes av förre utrikesministern Richard Sandler, liksom folkpartiet och högern rekommenderade att man röstade för resolutionen, som ett uttryck för Sveriges syn på föreliggande fakta och som uttryck för solidariteten med FN. Ej oväntat segrade regeringens linje. Man ville under inga förhållanden delta i något som innebar ens en teoretisk risk att Sverige kunde engageras i ett ”storkrig” eller ”stormaktskrig”.¹²

Den svenska FN-delegationen lade alltså ner sin röst, under avgivande av en särskild muntlig röstförklaring, där Nordkoreas och Kinas agerande kritiserades. Regeringen trodde sig för övrigt veta, att de flesta av USAs

europiska allierade inte var lyckliga över fördomandet av Kina genom FN, inte minst därför att framtida förhandlingar försvårades på detta sätt. – När FNs generalförsamling sedan i maj 1951 fattade beslutet om ett handelsembargo, riktat mot Folkrepubliken Kina, lade Sverige återigen ner sin röst.

Efter denna sistnämnda omröstning motiverade Tage Erlander regeringens beslut utförligt inför den socialdemokratiska riksdagsgruppen. I sina memoarer publicerar han långa stycken ur detta tal – men inte följande meningar: ”Den alliansfria linjen innebär i sig själv en isolering. Är vi rädda för isoleringen, skall vi självfallet icke välja den alliansfria linjen.”¹³ Frågan om inte Sverige isolerade sig genom sitt agerande hade varit en viktig punkt i debatten, både i pressen och i riksdagen. Både Erlander och Undén, framförallt den sistnämnde, hade i riksdagen den 7 februari avvisat folkpartiets och högerns kritik, att Sverige drev en isolationistisk politik, inte minst i förhållande till Västeuropa och USA.¹⁴ Erlander sökte tona ner frågan och menade att i detta avseende regeringens och oppositionens förslag ledde till samma resultat, och att man nu inte isolerade sig mera än genom beslutet 1948/49 att stanna utanför allianssystemen. Uttalandet av Erlander inför riksdagsgruppen antyder ändå en något större oro. Och att Erlander betecknade Sveriges politik för åtminstone ”delvis isolationistisk”, framgår t ex av anteckningar om hans samtal med Clement Attlee några år senare.¹⁵

Det är inte min avsikt att göra någon större affär av dessa meningar i protokollet, ej heller av utelämnandet i Erlanders bok – han utelämnar ju så mycket annat också. Men man kan ändå hålla fast vid att man i regeringspartiets ledning tycks ha ansett att Sveriges ställning inte underlättades genom de fattade besluten, som ställde Sverige vid sidan om alla de andra sk ”västliga” staterna, inte minst USA. Denna isolering kunde utvecklas till en påtaglig nackdel. Den var ett frivilligt accepterat men ändå ont för ett parti och en partiledning, till vars ideologi hörde internationell solidaritet och internationellt samarbete som en grundläggande princip.

Känslan för det ömtåliga i denna situation kan förklara det svenska partiets, och LOs, sätt att reagera inför kravet att formulera ett nordiskt fredsmantest och acceptera ett innehåll, som gick längre än regeringen tillät sig vid denna tid.

Men även en annan tråd skall följas när det gäller tillkomsten av fredsmantestet, vilket för övrigt inte var det första mantestet av denna karaktär. I augusti 1947 antog man vid den Nordiska arbetarekonferensen i Oslo ett liknande dokument, som emellertid i första hand riktades till Nordens folk.¹⁶ Formuleringen av detta hade föregåtts av en hård debatt om Nordens utrikespolitiska kurs inom den norska partiledningen, men även mellan delar av den och svenska representanter (Undén). Denna debatt var av sådan karaktär att man inte ville protokollföra den, vilket kan vara förklaringen till att man har förbisett den i forskningen. I själva verket fanns

nämligen här redan fronterna antydda mellan dem som ville att de nordiska staterna borde fasthålla vid neutralitetspolitiken och dem som talade för en västpakt-kurs. Detta alltså under en period då ”brobyggningspolitiken” fortfarande sades gälla.¹⁷ – Diskussionerna 1950/51 påminner om diskussionerna 1947.

Men viktigt i detta sammanhang är framförallt Stockholmsappellen, appellen mot atombomben och för en internationell nedrustning, som hade antagits i Stockholm den 19 mars 1950 efter initiativ av den s k Världsfredskommittén. Appellen gjordes till föremål för en omfattande insamling av underskrifter, men aktionen betraktades av de flesta, inte minst av socialdemokraterna, som ett kommunistiskt inspirerat propagandaföretag och tegs nästan ihjäl i den svenska pressen.¹⁸ Nu, då världsfreden var ännu mera ifrågasatt, planerade appellens upphovsmän att den åter skulle tas upp ett år efter dess antagande, vid en s k fredsdag i Stockholm i mars 1951. Inom den nordiska och även den svenska socialdemokratien sökte man i detta läge förekomma nya kommunistiska propagandaframgångar. Man ville återta initiativet, inte låta andra ta fredsfrågan i besittning, vilket även antyds i Tage Erlanders bok. Med tanke på kritiken från kommunistiskt håll, utmaningen genom representanterna för den Tredje ståndpunkten och trycket från vissa delar av den borgerliga oppositionen och pressen, kunde man inte tillåta sig passivitet.

Mest intresserad av att trycka kommunisterna tillbaka, var man i Norge. Skälen var inrikespolitiska, men även fruktan för nya kommunistiska eller som man sade ”Kominform”-försök att skapa flera korealiknande oroshärdar var kännbar. Det Norska Arbeiderpartis representanter i den Nordiska arbetarrörelsens samarbetskommitté – en kommitté som två gånger om året samlade de nordiska socialdemokratiska parti- och LO-ledningarna omväxlande i de nordiska huvudstäderna och vars diskussioner präglades av utförlighet och öppenhet – föreslog nu att man inom kommittén i december 1950 i Oslo skulle syssla med ”fredsarbetet”.¹⁹ De norska värdarna vid mötet förelade sedan också ett utkast som skulle tjäna som utgångspunkt för en sådan diskussion och eventuellt ett gemensamt uttalande.²⁰ – ”Stämningen i Norge var mycket upphetsad”, skriver Tage Erlander om mötet.²¹

Det norska utkastet

När kommittén sammanträdde i Oslo, förelåg alltså ett norskt utkast.²² Utkastet består av en inledning och ett ”aktionsprogram för fred” i sex punkter. Det hade redan diskuterats på ett möte av partisekreterarna (för SAP: Sven Aspling). I inledningen fördöms, i något patetiska ordalag, krig, ”angrepps- och maktpolitik” och uppmanas till stöd ”för Förenta Nationernas kamp för en internationell rättsordning och de mänskliga rättigheterna”. Av de sex punkterna skall särskilt den andra och den tredje uppmärksam-

mas. Här kunde man räkna med svenska invändningar. I punkt två kräver man nämligen ”kollektiva aktioner från de Förenta Nationernas sida mot varje angreppskrig. Enbart FN skall avgöra när ett angreppskrig föreligger.” I punkt tre: ”FN upprättar internationella beväpnade styrkor som ögonblickligen kan sättas in där aggressioner äger rum”. Man kräver alltså en stående FN-styrka, som, om den nämnda målsättningen skulle kunna uppfyllas, måste vara av en inte så liten storleksordning.

De övriga punkterna omfattade krav på att FN:s roll skulle stärkas, att alla tvister mellan nationer som hotade freden skulle avgöras av FN, och att en nedrustning skulle äga rum under organisationens kontroll. All framställning av atomkraft borde kontrolleras av FN, och alla atomvapen skulle förstöras, inga nya framställas. Slutligen krävde man frihet och trygghet för varje land och ett omfattande hjälpprogram för u-länderna, även detta under FN:s ledning.

Punkt två i detta program påminner om det krav som sedan skulle föras fram av USA i FN och som ledde till att Sverige lade ned sin röst. Av det föreliggande materialet framgår inte om man inom SAP:s ledning såg detta samband, men partistyrelsens verkställande utskott (VU) förklarade redan före mötet, att man visserligen var införstådd med utkastet, i princip, men att man ville ändra en del i texten.²³ Man lade sedan fram ett ändringsförslag, som inte finns med i det svenska materialet men vars huvuddrag framgår av den efterföljande diskussionen.

Diskussion och nya förslag

Diskussionens förlopp vid mötet framgår av ett utförligt protokollsreferat.²⁴ Från svensk sida deltog Tage Erlander, Ernst Wigforss, Sven Aspling och Kaj Björk för partiet, och LO:s ledning med Axel Strand, Einar Norman, Otto Westling och Gösta Eriksson. Även från dansk, norsk och finsk sida deltog resp parti- och LO-ledare, dvs bl a Hans Hedtoft-Hansen, Einar Gerhardsen och Karl-August Fagerholm. Av de deltagande fyra partiledarna var alltså två statsministrar, medan Hedtoft och Fagerholm hade avgått som regeringschefer i mars resp oktober 1950. – Av de finska deltagarna uttalade sig för övrigt endast partirepresentanten.

Norrmännen – som deltagare skall även nämnas Trygve Bratteli, Martin Tranmæl och Haakon Lie – var som sagt initiativtagarna, och för dem gällde det framförallt att bemöta den kommunistiska propagandan, som riktades mycket mera mot Norge och Danmark som medlemmar i Atlantpakten än mot den svenska regeringen, för att inte tala om Finland. Men norrmännen ville inte enbart nöja sig med ett uttalande som gällde situationen i Norden, utan hela världsläget skulle tas med. De önskade m a o ett fredsuttalande som kunde vinna anslutning även utanför Norden, inte minst i Västeuropa och i hela den internationella socialdemokratien. Framförallt

var man bekymrad över situationen i Italien och Frankrike, och därför skulle man bidra till att ge stöd åt de demokratiska krafterna i dessa länder, där den kommunistiska propagandan kunde förväntas uppnå resultat i takt med tilltagande ekonomiska svårigheter.

Den norske partisekreteraren Haakon Lie uppträdde, som i många liknande sammanhang, som den mest energiske talesmannen för en aktion i denna mening. Han önskade en gemensam fredskampanj i de nordiska länderna senast i januari 1951, men var i grunden pessimistisk: man var för sent ute, menade han, den internationella situationen hade skärpts efter FN-truppernas nederlag i Korea under de senaste veckorna.

I stället ville Lie rikta uppmärksamheten mera på Europa, och då speciellt på Tyskland och Jugoslavien vid sidan om Frankrike och Italien. Speciellt för Jugoslavien ömmade norrmännen, och Lie föreslog en nordisk hjälpaktion för detta land, eftersom valet där skulle stå "mellan bröd och Stalin". Men här mötte han inget gensvar hos svenskarna. Tage Erlander påpekade att en speciell hjälpaktion för Jugoslavien knappast skulle bli populär i Sverige, "ty detta gäller en diktatur, och därför skulle motiveringen behöva bli den rent militära aspekten".

Även ett annat norskt förslag föll pga bristande intresse hos de övriga partierna. Enligt förslaget skulle de danska, norska och svenska partierna ta sig an de resp västtyska, italienska och franska socialdemokratiska eller socialistiska partierna, varje skandinaviskt parti alltså ett kontinentalt, för att ge dem stöd och etablera ett närmare samarbete i kampen mot kommunismen.

När det gäller det egentliga uttalandet i fredsfrågan, ville Tage Erlander inte avvisa det helt, men, det underströk han särskilt, ett sådant uttalande borde bestå av enkla, klara, konkreta och aktuella paroller, som ett verkligt alternativ till kommunisternas fredspropaganda. Några meningar av Erlander, så som de sammanfattas i protokollet, förtjänar att citeras: "Talaren nämnde vetenskapsmännens hållning till fredsspörsmålet och andra problem inom demokratin. Många av dem är otroligt naiva och de låter sig lätt påverkas av den kommunistiska problemformuleringen, bl a i fredsfrågan." Det är ju känt att "Tredje ståndpunktens" representanter återfanns framförallt bland författare, vetenskapsmän och 'kulturarbetare', bland dem även socialdemokrater. De rönste ingen uppskattning inom partiledningen. Men uttalandet är kanske värt att fundera över även bortsett från det konkreta sammanhanget.

Svenskarna, finnarna, även danskarna, ville vinna tid. Men Einar Gerhardsen, mötets ordförande, refererade då ett nytt utkast som hade arbetats fram under en sammanträdespaus,²⁵ och anslöt en betecknande kommentar: "För 15–20 år sedan skulle det inte ha funnits något tvivel om att ett möte som detta i denna situation måste anta ett uttalande", och "det vore synd om vi bara kunde enas om att vi inte kan enas." Gerhardsens histo-

rieskrivning är knappast helt korrekt, vill man gärna tillägga, eftersom diskussionen i mycket påminde om tiden före andra världskriget.²⁶

Det nya förslaget var ändå mycket mera allmänt hållet än det första norska utkastet. Det var så intetsägande, att man inte ens från svenskt håll såg ett värde i det. Men ett avsnitt kritiserades speciellt; där behövdes korrekturen menade Erlander. Avsnittet heter: ”Alla de stater som bekänner sig till demokratis ideal, bör sluta sig närmare till varandra och utveckla och fördjupa det samarbete som redan äger rum dem emellan.” Formuleringen kunde syfta på FN. Då var den acceptabel. Men den kunde också syfta på militärpakter, speciellt Nordatlantpakt, och då var den omöjlig för svenskarna och finnarna. Gerhardsen medgav detta, men det syns ändå vara svårt att förstå att man överhuvudtaget kunde föra fram en sådan formulering. ”Det hade onekligen sina sidor att forma ett gemensamt uttalande tillsammans med normän och danskar vid den tiden”, skriver Tage Erlander i sin minnesbok.²⁷

Till slut kunde man i alla fall inte enas om något annat än ett av den finske partisekreteraren Väino Leskinen framlagt förslag, att i en slutkommuniké meddela att fredsfrågan hade behandlats av mötet, utan att närmare gå in på diskussionens innehåll. För övrigt skulle frågan tas upp igen vid Samarbetskommitténs nästa möte i februari 1951 i Stockholm.

Norrmännen ville emellertid inte vänta så länge, visade det sig snart. Man betraktade den internationella situationen med mycket stor oro och Haakon Lie uttalade den 15 december 1950 sin djupa pessimism i ett brev till Sven Aspling. Enligt Lies åsikt tycktes FNs nederlag i Korea stå inför dörren.²⁸ Han betecknade situationen som lika ödesdiger ”som Nationernas förbunds nederlag i Etiopien” (1935/36) – underförstått: Kommunismens frammarsch går inte att hejda, lika litet som då fascismens, om inte genom ett världskrig. Nu gällde det att göra ett sista försök och att enas kring en aktion för att stärka FN.

Den svenska partiledningen insåg att man inte kunde vänta på februari-mötet, och nya samtal i Stockholm den 21 januari 1951 med bl a den norske LO-ordföranden Konrad Nordahl, Haakon Lie och Hans Hedtoft ledde till snabba resultat.²⁹ Även från dansk sida klargjordes för svenskarna att man inte återigen kunde komma hem med enbart ett allmänt uttalande i bagaget, och Tage Erlander, som deltog i mötet som ”inofficiell” svensk representant, ansåg denna ståndpunkt vara rimlig. En ny text utarbetades – enligt Konrad Nordahls dagbok ett ”uttalande mot kommunismen”³⁰ – och antogs av partiexekutiven och landssekreteriaten i Danmark, Norge och Sverige och av det isländska partiet. Finland fanns nu inte längre med i bilden. Uttalandet, den nordiska arbetarrörelsens fredsmanifest, offentliggjordes den 26 januari 1951,³¹ och den svenske utrikesministern Östen Undén förklarade sig beredd att kommentera det i Dagens eko,³² fast han troligen inte haft mycket med dess tillkomst att göra.

Manifestet

Den nordiska arbetarrörelsens fredsmanifest består av tre delar, en allmän hållen inledning, tio krav och en avslutande vädjan ”till alla fredsälskande människor att sluta upp omkring detta program för fred och samförstånd”, eftersom det ”gäller ingenting mindre än mänsklighetens framtid och civilisationens fortbestånd”.

Inledningen börjar med konstaterandet att fem år efter andra världskrigets slut folkens förhoppningar om samförstånd och fred mellan staterna har svikits. Man understryker sedan en för hela dokumentet liksom redan för det första norska utkastet viktig tanke, nämligen motsatsen mellan de höga kostnaderna upprustningen kräver i alla länder, och nöden i stora delar av världen.

Sedan tar man upp ”Nordkoreas angrepp på den Sydkoreanska republiken och Kinas öppna understöd åt fredsbytarna” och tar detta som belägg för ”att kommunisterna inte tvekar att med militära medel befästa och utvidga sina positioner”. Därefter följer en med tanke på Sveriges ställning i den internationella politiken viktig mening: ”När de skandinaviska länderna och västerns *övriga* (min kurs) fria nationer i dag ökar sin militära beredskap för att trygga sin säkerhet, beror detta på att den internationella kommunismens aggressiva uppträdande under senare år framkallat fruktan för ett tredje världskrig”. – Det kan vara av intresse att stanna upp vid denna mening. Även Sverige rangeras här tveklöst in som en del ”bland västerns *övriga* fria nationer”. I en polariserad värld skall ingen tvekan råda var Sverige har sin hemvist. Det hör till den ”internationella aggressiva kommunismens” motståndare, trots alla förbehåll som är förknippade med den alliansfria utrikespolitiken. Formuleringen kan läsas så att det här inte enbart är fråga om ”en ideologisk samhörighet med den västerländska demokratin” – så en samtida formulering av Erlander³³ – vilken ju aldrig heller ifrågasatts. Det viktiga är att Sverige som en av Skandinavien stater bereder sig på försvar mot ”den internationella kommunismens aggressiva uppträdande” visserligen inte i ”samarbete” med de västliga demokratier, men väl i samklang med dem!

Man kan möjligen säga, att en sådan grundorientering rörande Sveriges internationella ställning under efterkrigstiden alltid har ’lurat under ytan’,³⁴ men det skall ändå uppmärksammas att den svenska partiledningen skrev på dessa formuleringar i ett nordiskt manifest, riktat till hela världen.

I inledningens följande stycke införs sedan ett viktigt tillägg, som pekar framåt. Atmosfären av ömsesidig misstänksamhet måste brytas, heter det, och detta innebär också att krav måste ställas på ”demokratierna”, vars vilja att försvara sig och friheten i och för sig inte utgör något ”hot mot freden”. Men även de kommunistiska staterna bör, om de känner sig hotade, kunna erhålla konkreta garantier för sin trygghet.

Sedan följer tio punkter, tio krav som bör stå i förgrunden när det gäller "strävanden att säkerställa en fredlig utveckling". Här fördöms bl a alla slags angreppshandlingar som "förbrytelser mot hela världens fred och säkerhet" och ställs FN i centrum. FN ensamt skall få avgöra vem som är angriparen vid en krigisk konflikt, och alla regeringar måste respektera FNs beslut, vilket förutsätter att organisationen stärks avsevärt, eftersom den skall få "möjlighet att avgöra alla mellanfolkliga tvister" (punkt 1–2). Borta är här kraven i det första utkastet om kollektiva aktioner från FNs sida, borta formuleringen om (stående) internationella beväpnade styrkor, som ögonblickligen skulle kunna sättas in mot aggressorer. Ej heller formuleringen i det av Gerhardsen framlagda förslaget vid decembermötet finns kvar, nämligen att de demokratiska staterna bör sluta sig närmare till varandra, fördjupa sitt samarbete – underförstått: sitt militära samarbete. Vad som kvarstår är en uppmaning till alla stater att acceptera FNs skiljedomslut. I denna riktning förtydligade även Undén dessa punkter i riksdagsdebatten några dagar senare.³⁵ Till denna debatt vill jag återkomma.

I den tredje och fjärde punkten tas Koreakriget upp. Konflikten bör lösas genom förhandlingar, sedan skall fria val genomföras under FNs kontroll. Viktigast i detta sammanhang är den fjärde punkten, som riktar sig åt två håll. Den lyder: "Sedan Pekingregeringen avstått från aggressionshandlingar och därmed ådalagt sin goda vilja till fredligt samarbete med andra folk, bör denna regering tillerkännas Kinas plats i FN."

Här sticker man alltså inte under stolen med att Kina måste betecknas som aggressor. Kina begär ju aggressionshandlingar. Även det svenska regeringspartiet accepterar här en formulering, som man fyra dagar senare i FNs generalförsamling inte ville skriva under, till skillnad från Danmark och Norge.

Det andra kravet i denna fjärde punkt var på sikt viktigare. Kina skall avstå, och detta är det enda man förväntar sig från nordiskt håll, från aggressionshandlingar, för att kunna tas upp i FN som den femte stormakten, uppenbarligen underförstått i stället för Formosa/Taiwan. Sambandet betonades för övrigt från svenskt socialdemokratiskt håll även i fortsättningen. Att det sågs på samma sätt i Norge och Danmark, var väl inte lika självklart, med tanke på NATO-partnern USAs Kinapolitik.

I manifestets följande punkter utvidgas perspektivet och dokumentet innehåller en rad krav som syftar på förbättringen av världssituationen, utöver den konkreta anledningen, Koreakriget. Punkterna skall endast beröras i förbigående.

Där tas de "icke självstyrande folkens" nationella oavhängighet, politiska oberoende och de "underutvecklade ländernas ekonomiska utveckling" upp. Även här bör FN få en samordnande funktion (5). Sedan riktar man uppmärksamheten på Europa, närmare bestämt Tyskland och Österrike. För Tyskland krävs, som förutsättning för fredens säkerställande i Europa, att ett "fritt, självständigt och demokratiskt" Tyskland får inta sin plats i

FN, efter att ha enats och fria val har hållits (6). Österrike bör återfå sin självständighet (7). De följande punkterna gäller nedrustningen och atomvapnen. Så krävs bl a som ett steg till en efterlängtd nedrustning, ”att ingen stat skall hålla mer än en procent av landets befolkning under vapen”, och övningstiden skall inte vara längre än två år (8). Samma krav var redan antytt i det första utkastet. När det gäller ”atomenergin”, krävs nu i en något mindre precis formulering än i utkastet ”internationell kontroll”. Som nästa steg skall sedan ”alla lager av atombomber förstöras och framställningen av nya bomber förbjudas”. Samma krav skall gälla även ”andra farliga förstörelsevapen” – här menar man väl ’massförstörelsevapen’. Uppfattningen om vad ”farliga förstörelsevapen” är för något lär vara omtvistad. (9)

De här uppräknade punkterna hörde ju snart mer eller mindre till uppsättningen av de krav som ställdes om och om igen, och som nu ännu inte har förlorat sin aktualitet, snarast tvärtom, om man bortser från språkdräkten. Aktualitet andas även det tionde kravet, som påminner om Helsingforsöverenskommelsens ”förtroendeskapande åtgärder” (1975): ”Det är en väsentlig förutsättning för fred och goda mellanfolkliga förbindelser, att folken får möjlighet att lära känna varandra och att alla hinder för fria kommunikationer avlägsnas. I en fri och öppen värld måste demokratin garanteras genom fria val, yttrande-, församlings och pressfrihet samt genom forskningens frihet.”

Kommentarer och värderingar

Dokumentet ger som helhet betraktat tydligt uttryck för en ’nordisk världssyn’, om man får formulera sig så. Det är allmänt hållet, men pekar på väsentliga frågor och vill anvisa vägar hur de ’centrala världsproblemen’ skall lösas.

Men jag vill uppehålla mig vid några konkreta aspekter. Manifestets språk är inte riktigt av samma karaktär som den svenska regeringens i dess för omvärlden avsedda utrikespolitiska deklamationer (vilket inte är samma sak som debattinlägg, i riksdagen eller vid tal ute i landet). Detta är ingenting märkligt – ett socialistiskt eller socialdemokratiskt parti behöver inte enbart följa efter den regering den själv bär upp. Den belgiske socialdemokraten Paul-Henri Spaak som hörde till de argaste kritikerna av den svenska neutralitetspolitiken, hade påpekat detta för svenskarna i ganska hårda formuleringar några månader tidigare, vid en av Internationalens (Comiscos) många diskussioner om Europafrågan och försvarspolitiken, när han avkrävde SAP ett entydigare engagemang för västsidan.³⁶ I regel bönhördes sådana krav inte vid Internationalens möten där de svenska representanterna ofta trängdes hårt, men sällan gav efter, bortsett från några beaktansvärda undantag.³⁷ – Ändå skulle man vilja fråga sig varför vissa av

manifestets formuleringar slank igenom, ty trots att Tage Erlander söker nedtona manifestets betydelse, gav åtminstone den inrikespolitiska oppositionens reaktion något att tänka över. Mera om detta senare.

Men det skall också påpekas att det inte finns tecken i materialet som visar att utrikesminister Östen Undén var inblandad i manifestets formulering, ej heller i hans dagbok.³⁸ Ändå bemötte Erlander i Första Kammaren oppositionens påpekande att här talades ett språk som inte var regeringens, med följande kommentar, efter att han sagt att han hade granskat ”varje stavelse i manifestet”: ”Stora delar av det äro skrivna i Sverige, kanske till och med skrivna av den svenske utrikesministern. Det finns ingenting som vi behöver ta avstånd från i detta manifest.”³⁹ ”Kanske till och med (min kurs) . . . av den svenske utrikesministern” – detta är en märklig formulering. Visste Erlander eller visste han inte? Att Östen Undén har fått se manifestet innan det godkändes av SAPs ledning (han själv tillhörde varken VU eller partistyrelsen), får man däremot anta. Men för övrigt var det Erlander själv, inte Undén, som deltog (enligt Konrad Nordahls dagbok⁴⁰) i det sista mötet, då texten redigerades – om än bara ”inofficiellt” och kanske endast under en kortare tid. Mot denna bakgrund ter sig hans formulering i riksdagen ännu egendomligare.

Att manifestets grundton är djupt antikommunistisk har nämnts och är inte överraskande. Att vänta sig något annat av den socialdemokratiska arbetarrörelsen åtminstone under denna tid vore uttryck för ett anakronistiskt betraktelsesätt, även om det möjligen i efterhand kan låta främmande, att man talar så klart och utan förbehåll om den ”internationella kommunismens”, Kominformkommunismens, ”aggressiva uppträdande”, att denna inte skulle sky några medel, inte heller krig, för att ”befästa och utvidga sina positioner”. Det är imperialismen, som i detta läge är kommunismens kännetecken. Det är ’världsrevolutionen’ som tittar fram.

Ur dessa formuleringar talar manifestets tillkomsthistoria. Det gällde ju bl a att komma med ett motdrag mot Stockholmsappellen, som åter skulle aktualiseras vid denna tidpunkt av dess upphovsmän. Men trots detta har manifestet stora likheter med Stockholmsappellen, när det gäller en del av de konkretare kraven rörande nedrustning och kärnvapen. Skillnaden ligger framförallt i orsaksförklaringen. I manifestet ville man brännmärka kommunismen som det egentliga hotet mot världsfreden. Skulle detta hot försvinna, skulle även atomvapenhotet, rustningshotet kunna elimineras. Detta är budskapet, budskapet till freds rörelsen, till Stockholmsappellens undertecknare, men även till Internationalens partier, till Nordens folk och omvärlden.

En annan aspekt har framhållits, nämligen ’västerns’, demokratiernas värdegemenskap, och Sveriges strävan att inte bli isolerad i detta avseende, likaså ett ständigt återkommande tema inom Internationalen under dessa år. Erlander skulle sedan i den socialdemokratiska riksdagsgruppen tydligare än i den offentliga debatten medge, att isoleringen var en påtaglig

risk, som en följd av Sveriges alliansfria politik och dess konkreta tillämpning i Förenta nationerna. Men i Norden fanns nu ett forum genom vilket isoleringen kunde mildras. Inför detta forum var det lämpligt att påpeka att Skandinavien inkl Sverige räknas till ”västerns . . . fria nationer”, och att man strävade efter fred och försvarade frihet och demokrati utifrån *detta* fundament, även om man inte kunde acceptera sådana formuleringar som i det första utkastet då det talas om ”gemensamma” ansträngningar.

Man understryker alltså att den svenska socialdemokratiska arbetarrörelsen väljer sida, tillsammans med den danska, norska och isländska. Man har nämligen en gemensam fiende, som man rustar emot, fast inte ”gemensamt”. I denna mening är dokumentet icke neutralt och går utanför den alliansfria politikens ramar. I denna punkt var den kommunistiska kritiken mot manifestet väl motiverad. Men i sak, återigen, är ju detta allt annat än överraskande. Här är manifestet både tidstypiskt och utmärkande för den balansgång det socialdemokratiska regeringspartiet fick gå, mellan ideologisk hemvist å ena sidan och utrikespolitiska reservationer å den andra. Detta alltså sagt även om manifestet först och främst åsyftar ett stärkande av FNs roll och man på detta sätt kan sägas ställa sig formellt ovanför öst-väst-konflikten. Men faktum kvarstår, att man uttalar sig på ett entydigt sätt, vilket skall ses även mot bakgrund av att gemensamma nordiska manifest om utrikespolitiska förhållanden är mycket sällsynta, ja utan motsvarighet under denna tid. Inte heller 1947 års manifest hade samma karaktär. Det liknade mera ett program, bortsett ifrån att det hade antagits på en ’arbetarekonferens’ (’-kongress’), och inte av parti- och LO-ledningarna. Att det är ovanligt med uttalanden av denna typ i Norden underströk även SAPs internationelle sekreterare Kaj Björk i en artikel i Tiden, för att framhäva detta speciella dokuments betydelse.⁴¹

Debatten och reaktionen

Det är inte överraskande att några av manifestets formuleringar användes av den liberala och konservativa oppositionen i riksdagen mot regeringen. Kritikerna påpekade just att de såg ett motsatsförhållande mellan det som den socialdemokratiska partiledningen hade skrivit under i manifestet och regeringens uppträdande i FN. I FN hade man ju, trots att man tillkännagav att man betraktade Kina som angripare vid sidan om Nordkorea, inte velat delta i fördömandet (condemnation) av den Kinesiska folkrepubliken som aggressor, vilket alltså skedde i manifestet. Dessutom skulle manifestets huvudsyfte vara att ge stöd åt FN; detta syfte motverkades enligt opponenterna av regeringens agerande i FN. Man får väl konstatera att varken Erlanders försvar i Första kammaren eller Undéns i Andra kammaren den 7 februari 1951 lät särskilt övertygande.⁴²

Det fanns naturligtvis en motsägelse, men den kunde förklaras. USAs

aktion i FN, nämligen för att åstadkomma en ”högtidlig brännmärkning”, en ”aktförklaring” som innebar en ”moralisk och juridisk dom”,⁴³ kunde leda till att sanktioner fick tillgripas mot Kina. Sverige skulle då ha fått det mycket svårt att säga nej till detta andra steg, när man hade accepterat det första. Och ändå ville inget av riksdagspartierna tala för sanktioner, för Sveriges del. Denna risk, denna automatism fanns givetvis inte med i bilden, när det gällde det nordiska manifestet. Dokumentet innehöll ju ”inte några bindningar och utfästelser om konkreta åtgärder som kunde äventyra vår utrikespolitiska linje”, skriver Erlander 1974.⁴⁴

Ändå får man kanske tala om något som liknade en ’kalkylerad dubbelmoral’, och detta trots att manifestets formuleringar är försiktiga och vaga. Där talas givetvis inte heller om sanktioner. Kaj Björk, nu även chefredaktör för partiets tidskrift Tiden, gav tolkningshjälp i denna mening.⁴⁵ Han underströk att manifestet inte fick uppfattas som avvikande från den svenska neutralitetspolitiken. Men då underlät han också att nämna formuleringen om ”de skandinaviska länderna och västerns övriga fria nationer”, men fogar in mot USA kritiska aspekter, som inte finns med i manifestet, åtminstone inte explicit.

Om man bortser från riksdagsdebatten togs manifestet på många håll positivt upp, inte enbart i den socialdemokratiska pressen.⁴⁶ Föga överraskande ansåg Ny Dag (k) det däremot vara inspirerat av den amerikanska imperialismen.

När manifestet hade antagits, startades av de undertecknande organisationerna och även – fast mera internt – av Finlands socialdemokratiska parti, en stor kampanj. Det hade offentliggjorts vid ett stort möte i Stockholms konserthus, med Tage Erlander som huvudtalare. Fackliga och partiorganisationer, men även organisationer utanför arbetarrörelsen, anslöt sig till manifestet genom uttalanden. Hela den stora apparat, som den nordiska arbetarrörelsen har till sitt förfogande, drogs igång. Sedan återkom manifestet även i första-maj-parollerna.⁴⁷

Man sökte också ge manifestet spridning utanför Norden, men med mindre framgång. Visserligen publicerades det på engelska, tyska och holländska, av Internationalen och av flera partier resp deras tidningar.⁴⁸ Det kommenterades i Förbundsrepubliken, i Storbritannien och t o m i USA. Det togs vid några tillfällen upp av Internationalen, där man övervägde att dra igång en liknande fredskampanj som den nordiska, vilket emellertid avvisades. Men själva texten antogs endast av ett annat parti, det österrikiska socialistpartiet (SPÖ) den 16 februari 1951.⁴⁹ Dessutom kvarstod även inom Internationalen kritiken mot Sverige och den svenska neutralitetspolitiken under de följande åren. Man kan utgå ifrån, att de flesta partierna inom Internationalen (Comisco/SI) av samma skäl ansåg manifestet inte gå tillräckligt långt. Där talas ju inte om ’samarbete’, ännu mindre om ’militärt samarbete’.

Men i Sverige var framgången ändå rätt stor. För att stödja kampanjen

hade man också satt in stora medel. Man tryckte bl a speciella tidningar och en särskild affisch med texten "Fred med frihet", på vilken fanorna av alla de fem nordiska länderna vajar, alltså även Finlands, under FNs emblem.⁵⁰ Hela aktionen påminner om aktionerna efter Stockholmsappellen 1950, och man uppnådde bl a att fredsaktioner som påstods vara styrda av kommunisterna kunde tryckas åt sidan. Även den sk "fredsriksdagen" den tredje och fjärde mars 1951 satte manifestet på sin dagordning, vid sidan av andra deklamationer.

Summering

Den nordiska arbetarrörelsens fredsmanifest har här betraktats ur framförallt svensk synvinkel, närmare bestämt med tanke på det svenska socialdemokratiska regeringspartiet. Tre aspekter skall särskilt noteras:

1. För det svenska partiet erbjöd manifestet ett tillfälle att markera samhörighet med de övriga skandinaviska länderna, även när det gällde "demokratins försvar" och fast dessa tillhörde en militärallians. Det erbjöd därutöver också ett tillfälle att markera samhörigheten med "västerns . . . fria nationer", de västliga demokratierna. Den befarade isolering som den svenska alliansfria politiken kunde medföra, i FN men även gentemot Västeuropa, kunde motverkas, vilket utnyttjades både i den inhemska debatten och internationellt, framförallt då inom Internationalen, vars nyorganisering man förberedde under samma tid. Framförallt här profilerade man sig sedan, bl a vid formuleringen av den Socialistiska Internationalens grundvalar, där svenska programformuleringar ingår som en viktig del, och vars antikommunistiska karaktär inte kan förnekas.

2. Sverige hade genom världsfredskommittén och Stockholmsappellen blivit uppmärksammat på ett sätt som inte gillades av den svenska socialdemokratin. Kommitténs aktioner, som skulle förnyas i början av 1951, uppfattades i första hand som kommunistisk propaganda. Även om behovet av motaktioner mot kommunisterna upplevdes starkast i Norge och Danmark, så ville man också från svenskt socialdemokratiskt håll bemöta kommunisternas initiativ och markera klart för den inhemska opinionen, att man tog ställning i frågan vem angriparen, fredsstörelsen, var, och hur angreppet borde tillbakaslås och freden säkras.

Därutöver fick man tillfälle att anvisa vägarna hur de stora internationella problemen borde lösas, för att bevara freden och för att undandra grunden för de kommunistiska "diktaturernas" framgångar. Här kom uländerna, Tyskland, Österrike och de ömsesidiga garantierna in i bilden, vid sidan om stärkandet av FN och nedrustningen och avskaffandet av atomvapen.

3. Manifestet, dess tillkomst och innehåll, demonstrerar också svårigheterna ett socialistiskt eller socialdemokratiskt parti står inför. Ju större ett arbetarparti blir, desto mindre benäget kan det sägas vara att låta sig bindas genom internationella beslut och resolutioner, fast partiet till sin karaktär, programmatiskt, borde vara 'internationellt', en del av en internationell rörelse. Mest markant blir denna problematik då partiet bär upp regeringen. Man skulle kunna kalla detta för 'arbetarrörelsens internationella tillväxtparadox'. Det finns gott om exempel på denna problematik, både före och efter andra världskriget. Ett meningsutbyte mellan PA Hansson och Martin Tranmael 1938 kan illustrera vad jag menar med detta. Båda var eniga i konstaterandet, även om de värderade det olika, att partierna blev mindre villiga att låta internationella 'solidaritetskrav' styra deras utrikespolitik, när de växte och blev starkare, ja dominerande i sina egna länder.⁵¹ PA Hansson, liksom dåvarande LO-chefen August Lindberg, betraktade denna utveckling snarast som naturlig, Tranmael som en olycka för internationalismen. – Givetvis gäller en liknande problematik även på andra områden än den internationella politiken.

Men kravet, att å ena sidan ta hänsyn till internationella opinioner, som sås 'internationellt parti', och att å andra sidan som regeringsparti agera utifrån ansvarsställningen inför hela folket och föra en stats politik, kan leda till komplikationer.

I detta fall var det trycket från Norge och i viss mån Danmark, troligen i samklang med den 'allmänna opinionen' även i Sverige, som ledde fram till ett ställningstagande. Manifestet kan visserligen också ses som ett sätt att komma undan längre gående krav från norrmännen, som på detta sätt kunde 'avväpnas', men man fick acceptera vissa eftergifter. Formuleringen om "Pekingregeringens" "aggressionshandlingar" får nog bedömas som en sådan eftergift, även om man i partiledningen i sak inte hade några invändningar mot uppfattningen att den "aggressiva kommunismen" var den verkliga fredsstöraren. "Kommunisterna äro en fara för freden", sade Erlander i Först kammaren den 7.2.1951 med anledning av Koreakriget. Där emot ville man från svensk sida inte i likhet med det interna norska språkbruket beteckna "fredsproklamationen" (sv LO) som "uttalande mot kommunismen".

Samtidigt som man kan förmoda att det fanns skäl att man i den svenska partiledningen inte var särskilt nöjd med några av manifestets formuleringar, så kan manifestet sägas ge uttryck för en balanserad syn med tanke på situationen och omständigheterna. Det som kvarstod som det viktigaste, på sikt, var ju stödet till FN och respekten för dess dömande roll. Viljan att försvara demokrati, frihet och oberoende skall förenas med en ökad beredskap till internationellt samarbete.

Även om vissa formuleringar liksom den föregående diskussionen tydligt avspeglar situationen, svårigheten att balansera mellan internationalismens krav och utrikespolitikens behov, och även om kompromissformler,

framsprungna ur Koreakrigets och det kalla krigets tryckande atmosfär, är resultatet, så vill man peka på att det finns utrymme för optimism, på lång sikt: konflikterna i världen låter sig lösas på en fredlig väg, enligt manifestets budskap, i en ”fri och öppen värld” med ”goda mellanfolkliga förbindelser”.

NOTER

1. i: *Den kolde krig og de nordiske lande. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongres Odense 1984*, bd II, red Erling Ladewig Petersen, Odense 1984, 69–84, citat s 70.
2. Texten bl a publicerad i *Socialdemokratiska partistyrelsen: Berättelse för år 1951*, Sthlm 1952, 18–21.
3. För det följande se även min bok *Sozialdemokratie und Aussenpolitik. Sozialistische Internationale, Europapolitik und die Deutschlandfrage 1945–1955*, Frankfurt/M–New York 1984, speciellt kap VIII. Boken publicerades nästan samtidigt som, men utan samband med Agrells rapport till konferensen i Odense i augusti 1984.
4. *Koreakriget i svensk debatt*, Uppsala 1972.
5. *Tredje ståndpunkten. En debatt från det kalla krigets dagar*, Sthlm 1972. – Se även Nils Runeby, ”Klerkernas ansvar och frihetens organisation. Kring de intellektuellas mobilisering i 1950-talets Sverige”, s 287–305 i: *Der nahe Norden. Eine Festschrift Otto Oberholzer zum 65. Geburtstag*, hrsg v W Butt u B Glienke, Frankfurt/M . . . 1984, specs 289.
6. *Den svenska utrikesdebatten om FN och alliansfrihet*, Sthlm 1955; även i *Sweden and the United Nations*, New York 1956, 9–163; jfr även Nils Andréén/Åke Landqvist, *Svensk utrikespolitik efter 1945*, Sthlm 1965.
7. Bl a *Tankar om utrikespolitik*, Sthlm 1963.
8. Sthlm 1974, 137 f.
9. Sthlm.
10. 255 f, 276, 283 f.
11. Holmström 147; Erlander 134 f.
12. Så Undén inför den Socialdemokratiska riksdagsgruppen, prot 21.11 1950 § 98, Arbetarrörelsens arkiv; jfr 23.1.1951 § 3. Om hela denna något förvirrade debatt Holmström kap VIII.
13. Prot 22.5.1951 § 2; jfr Erlander 1974, 156–159.
14. Riksdagens prot 1951:5, 7.2.1951, Erlander FK 9–14, 26; Undén AK 6–11, 45, 48, 55. Undén kommenterar Sveriges agerande i FN och den svenska och internationella debatten flera gånger i sin privata anteckningsbok (23.11.1949–12.2.1951, speciellt fo m 11.12. 1950; KB/i privat ägo). – Tal av statsministern i Borås och Rydboholm den 11 febr 1951, i *Aktstycken utgivna av Kungl utrikesdepartementet*, Sthlm, Ny serie I:C:1 35–37. Om debatten Holmström 272–290; om källor och litteratur Misgeld 247. – Även i några socialdemokratiska tidningar kände man ett visst obehag över regeringens ställningstagande, Holmström 294.
15. Anteckningar av Olof Palme, 7.6.1954, T Erlanders arkiv; se Misgeld 455.
16. Manifest till Nordens folk; se Misgeld 97.

17. Ibid 97 f.
18. Ibid 217, 247. – Jfr Runeby (ovan not 5) 292–294 om andra reaktioner på ”Stockholms-appellen”.
19. Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti, Verkställande utskottets (VU) prot 28.11.1950 § 182, partistyrerelsens arkiv.
20. Utkast ibid som bil 183.
21. 1974, 137.
22. Utkastet innehåller en del korrekturer. – Enligt Haakon Lie, brev 1.2.1985, var huvudförfattaren utrikesminister Halvard Langes statssekreterare Jens Bogesen.
23. VU 28.11.1950 § 182.
24. Utkast til protokoll fra nordisk samarbeidskomitemöte i Oslo 8–9. desember 1950, 23 sidor, genomslagskopia, justerat av Otto Westling, LO i Sv, enligt brev till Alfred Skar, AFL, 28.12.1950, LOs arkiv Sthlm, skrivelser utl 1950, Norge.
25. Enligt upplysning av H Lie, 1.2.1985, troligen formulerat på Gerhardsens kontor.
26. Se Kirsti Blidberg, *Splittrad gemenskap. Kontakter och samarbeide inom nordisk socialdemokratisk arbeitarrörelse 1931–1945*, Sthlm 1984; se även min rec i HT 4:1984, 474–481.
27. 1974, 138.
28. Haakon Lie till Sven (Aspling), SAP partistyr int korresp 1950, Norge, i partistyrerelsens arkiv.
29. Enligt Konrad Nordahls dagbok, i privat ägo, 21.1.1951, samlades man i LO-huset. Från svensk sida deltog partisekreteraren (= S Aspling), hans ”assistent” (= Kaj Björk, int sekr) och – ”inofficiellt” – Tage Erlander för partiet, för LO Einar Norman (andre ordf), Gösta Eriksson (kassör), presschefen (= Ragnar Casparsson) och sekreteraren (antagligen Otto Westling); från norsk sida K Nordahl och H Lie; från Danmark kom endast partirepresentanter, Hans Hedtoft (ordf) och Oluf Carlsson (sekr); även Finland hade två representanter, en av dessa partisekr V Leskinen. – Jag tackar Miriam Nordahl och Haakon Lie, Oslo, för dessa upplysningar.
30. Ibid. – I landssekreterariatets (sv) prot 27.1.1951 § 7 (LOs arkiv) kallas manifestet därmed ”fredsproklamation”.
31. För detaljerna se Misgeld 255 not 31. – I landssekreterariatets prot (se ovan not 30) konstateras, att samtliga av landssekreterariatets ledamöter hade accepterat proklamationen ”per referendum”.
32. Undéns dagbok 27.1.1951; av dagboken framgår inga flera detaljer.
33. Tal i Borås . . . , se not 14, s 36.
34. Talande formuleringar i denna mening av både Tage Erlander och Östen Undén fälldes t ex vid Nordiska samarbeidskommitténs möte den 30 oktober 1948. Undén sökte då försvara neutralitetspolitiken mot de norska partikamraternas invändningar med bl a orden: ”Jag har aldrig sagt att kanonerna måste vara riktade åt alla håll.” – Protokoll fört vid Nordiska samarbeidskommitténs möte den 30–31 okt 1948, LO. Om mötet se Misgeld 157–159. – Inför den internationella socialistiska konferensen i Köpenhamn i början av juni 1950 uttalade sig Tage Erlander på ett sätt, som pekar i samma riktning. Misgeld 220 f. – En annan tolkning av Undéns uppfattning 1948 hos Haakon Lie, *Skjebneår 1945–1950*, Oslo 1985, 303, 325.
35. Se not 14, AK 7.2.1951, 48 f, 55.
36. Se Misgeld 240.

37. Se även K Misgeld, "Socialistisk internationalism? SAP:s partistyrrelse, det internationella samarbetet och Tysklandsfrågan 1950–1955", i *Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* 20:1981, s 32–45.
38. H Lie har inget minne av att Undén skulle ha varit inblandat vid dokumentets tillkomst.
39. Se not 14, FK 7.2.1951, 23.
40. Se not 29.
41. Han betonar där också, att dokumentet "ger ett allmänt intryck av vettighet"! – Tiden 3:1951, 129–133, "Funderingar kring fredsmanifest"; på engelska förkortat i *Comisco Information Service* I:15 14.7.1951, 13–16: Fundamental Conditions for a Peace Settlement.
42. Se not 14. Undén glider i sina repliker dels undan i fråga om manifestets meningar om Kina, dels i fråga om tidpunkten: man kunde inte *nu* längre brännmärka Kina, som tidigare, eftersom det nu också gällde ett ställningstagande i följdfrågan, sanktionerna, menade han. Men vad avser tidpunkten förelåg ingen skillnad när det gällde manifestet, som ju hade publicerats endast 10 dagar tidigare. – AK 7.2.1951, 48,55.
43. Ibid 54 f.
44. S 138.
45. Se not 40.
46. Jfr t ex ST (lib) 27.1.1951.
47. En redogörelse i SAP partistyrrelsens berättelse 1951, 18, 21.
48. Ibid; på eng i *Comisco Informations Service* I:5 3.2.1951, 1–3: Peace Declaration of Scandinavian Labour, daterad Copenhagen 25.1.1951. Undén ställde manifestet mot Stockholmsappellen i en artikel i *Aussenpolitik* 5:1952, 177–184: Die Bündnisfreiheit Schwedens.
49. Se Misgeld 259–263, 332 f, med bl a en summering av kampanjens resultat på VU:s sammanträde och Nordiska samarbetskommitténs möte och om reaktionen inom Internationalen.
50. *SAP Partistyrrelsens berättelse* 1951, 19.
51. Nordiska samarbetskommitté 15–17.5.1938, Oslo; Prot i LOs arkiv, Nord samarbetskom 1938–; jfr, recensionen ovan not 26, s 480.